
Ivan BRANDAJS

BIO SAM RATNI ZAROBLJENIK BROJ 6708 (KGF 6708)

Rođen je 27. jula 1913. Otac, dr Lav Brandajs, bio je advokat u Zemunu. Mati – Hana Binder. Po povratku iz zarobljeništva u Zemun, radio je kao pripravnik u advokatskoj kancelariji oca, a kada se on sa suprugom, bratom Pavlom, njegovom suprugom Nadom i sinom Jovicom koncem 1948. iselio u Izrael, zaposlio se u Fiskulturnom savezu Jugoslavije i radio kao sekretar Veslačkog saveza, a od 1952. godine kao sekretar Jugoslovenskog olimpijskog komiteta.

U Jugoslovensku banku za spoljnu trgovinu prelazi 1957. godine, a potom u Jugoslovensku banku za međunarodnu ekonomsku saradnju, u kojoj je radio do penzionisanja.

Do rata 1941. nije bio posebno aktivan u radu Jevrejske opštine Zemun. Kada je 1948. godine na funkciju predsednika opštine izabran Aleksandar Frank, koju je ranije obavljao njegov otac, Ivan Brandajs postaje potpredsednik, a docnije i predsednik opštine. Od 1952. je član Izvršnog odbora Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, u kojem saraduje i danas kao njegov počasni član.

Samo par dana nakon 27. marta 1941. godine svima je postalo jasno da Hitler neće mirno preći preko vojnog udara kojim je poništeno pristupanje Kraljevine Jugoslavije „Trojnom paktu“. Odmah je počela

mobilizacija rezervnog sastava armije. Tako sam i ja, prvog aprila, kao rezervni vojni činovnik IV klase (rang potporučnika) pozvan da se javim na dužnost u Suhoputnoj stanici, u Ljuboviji.

Ta stanica imala je zadatak da vojnim jedinicama, koje su prelazile preko Drine iz Srbije u Bosnu i obratno, obezbedi potrebnu hranu za ljudstvo, zaprežnu stoku (konje i volove), prevozna sredstva, odeću i obuću i sve drugo što je bilo potrebno.

Kad sam stigao u Ljuboviju, tamo je postojala samo kancelarija stanice, ali ne i magacin hrane, uniformi, obuće i drugih materijala. Pre mene tamo je stigao samo komandant stanice, stari rezervni kapetan.

Da bismo uopšte nešto mogli da pružimo vojnim jedinicama koje su nailazile, dobili smo odobrenje komande divizije, ako se ne varam iz Valjeva, da hleb uzimamo od pekara u gradu i, umesto novca, da im damo potvrdu sa pečatom Suhoputne stanice. Hranu smo uzimali u lokalnim trgovinama.

Високог војног начелника
вр. командант

И. Андрић 1911 год.
Б. Вање

О б ј а в а:

Од г. *Brandajsa* *Иван* *оде* *у* *Земун*
који путује из Б. Вање у *Земун* ----- својој кући.
Моле се све упућене власти да извршавају на њега саву
у претходну врсту одговарајућу потрабу и помоћ по узашку.

Својим начелник,
И. Андрић

Faksimil objave kojom se Ivanu Brandajsu omogućava da bez smetnji putuje iz Bajine Bašte u rodni Zemun

Imali smo i neočekivanih problema u obavljanju poverenih zadataka. Tako je, već nakon nekoliko dana, stigla sa severa, iz Vojvodine, jedinica konjice. Pošto je, u to doba, u Vojvodini počela sezona prolećnjeg oranja, konji su odvedeni pravo sa njiva i nisu bili potkovani. Morali smo u gradu, u trgovinama, uz odgovarajuću potvrdu da preuzimamo potrebnu količinu potkovic i gvozdених шипки i da u okolini mobi-

lišemo desetak kovača, koji su potkovali konje, pa je jedinica već drugog dana mogla da nastavi put.

U međuvremenu, Kraljevina Jugoslavija je kapitulirala i praktično već izgubila rat. Stoga smo krenuli ka Sarajevu u nadi da ćemo stići do mora i otići za Egipat, Englesku, Francusku ili neku drugu savezničku zemlju.

Stigli smo, međutim, samo do Bajine Bašte, gde smo saznali da se dalje ne može i da moramo da se vratimo kućama. Za to smo dobili odgovarajuće objave načelstva Sreza račanskog, datirane 21. aprila 1941. godine.

Nekako smo stigli do Obrenovca, pošto su tamo već bili Nemci, smestili su nas u neku zgradu i već sutradan, preko Beograda, prebacili u Pančevo i smestili u jednu kasarnu.

Posle dva dana poslani smo, preko Vršca, u Temišvar a zatim vozom kroz Mađarsku u Trier, na tromeđi Nemačke, Francuske i Luksenburga. Tu su oficiri odvojeni od podoficira i običnih vojnika. Posle nekoliko dana, oficiri su opet prebačeni, ovoga puta sa zapada na istok, posle dva dana vožnje, u oficirski logor „OFLAG IV D“ u mestu Hokersverd (Hoyerswerd).

Znali smo da smo stigli u Saksoniju ali ne i u pokrajinu Lužicu (Lausitz). Svakodnevno u logor su dolazili razni majstori iz okolnih mesta. I mi i oni iznenadili smo se da se međusobno dobro sporazumevamo, ubrzo se razjasnilo: to su bili Lužički Srbi.

Tako, na primer, kad smo ih pitali odakle su, odgovorili bi: „Tam prez horou je naša vas“ (tamo iza šume je naše selo). Nemački stražari nisu mogli da razumeju šta govorimo.

U logoru smo ostali skoro tri meseca, pa smo prebačeni u logor Hohenfels, gde smo ostali samo kratko vreme. Početkom zime odatle smo prebačeni u OFLAG VIII B u Nirnbergu (Nürnbergu), koji je pre rata služio za smeštaj članova Nacionalsocijalističke stranke kada su dolazili na partijske zborove.

Tu smo se sastali sa drugovima koji su bili u drugim logorima, tako da nas je bilo oko dvesta oficira Jevreja. Iz Jevrejske opštine Zemun sastali smo se: Zlatko Band, Srećko Bihali, Oto Bihali-Merin, Ivan Binder, Ivan Brandajs, Fric Farhi, Bertold Hercl, Leopold Hercog, Leo Klopfer, Herman Kon, Teodor Rozenberg, Rihard Semnic, kao i braća Dragutin i Oto Šilinger i doktor Albert Vajs, koji su se već ranije preselili iz Zemuna u Beograd. Osim Jevreja u ovom logoru smo zatekli i izvestan broj Zemunaca nejevreja: Nikola Blažon, Ozren Karata, Sava Šujica i Živko Vujnović.

To je bilo od velike koristi u drugoj polovini 1942. godine, kada su gotovo celokupno jevrejsko stanovništvo Zemuna ustaše odvele u Jasenovac i Gradišku. Samo preko drugova nejevreja mogli smo nešto da saznamo o sudbini naših porodica.

U februaru 1942. godine Nemci su naredili da svi Jevreji moraju da na svojim uniformama nose žute zvezde sa natpisom „Jude“. Posle kratkog vremena ova naredba je ukinuta, ali smo mi, Jevreji, bili izdvojeni u posebnu baraku. Iz Nirnberga smo, krajem 1942. godine, prebačeni u OFLAG VI C, u Osnabriku.

Tu se našlo još oko dvesta zarobljenih Jevreja, tako da nas je bilo ukupno oko četiri stotine. Na zahtev generala Milana Nedića odvojen je još izvestan broj oficira nejevreja osumnjičenih da su levičari i stvo-ren poseban logor D, sa četiri barake.

U jesen 1941. počeli smo da dobijamo posebne formulare pisama, putem kojih smo mogli da uspostavimo veze sa našim porodicama. Ja sam tako održavao vezu sa svojim roditeljima do kraja leta 1942. godine, kada sam primio pismo koje je napisao moj otac. Pismo je stiglo iz Karlovca, a kao pošiljalac je označen moj školski drug iz Zemunske gimnazije Đuro Bajer, koji je u to doba bio direktor jedne banke u Karlovcu.

Prepiska sa Đurom trajala je do kraja 1944. godine, nakon čega je prekinuta. Kad sam se vratio kući, krajem avgusta 1945. godine, zatekao sam svoje roditelje u Zemunu i saznao da je, posle odvođenja zemunskih Jevreja u Jasenovac i Gradišku, katolički župnik u Zemunu, monsijor Prohaska, dao mom ocu legitimaciju jednog bračnog para iz Splita pa su moji roditelji krenuli vozom u Split koji je bio u italijanskoj okupacionoj zoni. Kad su stigli u Karlovac, saznali su da je saobraćaj sa Splitom u prekidu pošto se, na delu pruge kroz Liku i severnu Dalmaciju, vode borbe.

Dok su stajali na peronu i pokušavali da nađu izlaz prišao im je Đuro Bajer koji ih je poznavao jer je do mature 1931. godine često dolazio u naš stan. Odmah je za njih našao stan u Karlovcu i nabavio im nove legitimacije. Ostali su u Karlovcu do kraja 1944. godine a potom se vratili u Zemun. Za vreme boravka u Karlovcu, Đuro im je u svemu pomagao.

Moj brat Pavle, kad je saznao da ustaše odvođe Jevreje, preko balkona s dvorišne strane kuće, prešao je u stan suseda, oficira Ratne mornarice Drakslera, koji mu je dao svoju uniformu, seo s njim u službeni auto i odvezao ga u Beograd, do stana njegovog pašenoga. Tu je ostao dok nije uspeo da, u Komesarijatu za izbeglice, nabavi ispravu

izbeglice iz Hrvatske i preko nekih prijatelja dode u Mokru Goru, blizu Uzica, gde je i dočekaao kraj rata. Moja sestra Hedviga uspela je da se smesti kod jedne njene prijateljice, ćerke pravoslavnog sveštenika u Velikom Bečkereku, gde je ostala do oslobođenja. Pred kraj 1941. godine, počeli smo da primamo od porodice i prijatelja pakete sa namirnicama na osnovu tzv. „paketšajna“.¹ Pakete smo dobijali i od Međunarodnog Crvenog krsta i drugih donatora.

Za nas su najvredniji bili paketi iz Engleske sa cigaretama, od firme „Rothmans of Pall Mall“, a kao darodavci su naznačeni „Peter K. Djordjevic“ ili „Marija K. Djordjevic“ (kralj Petar II i kraljica Marija).

Kupon za pakete (paketšajn), koji je zarobljenicima omogućavao da primaju pakete sa namirnicama

U to vreme, u nemačkom Rajhu cigarete su dobijali samo vojnici na frontu, a civili i vojnici u pozadini, pa i stražari u logorima samo izuzetno i u malim količinama. Tako smo pomoću manjeg dela dobijenih cigareta uspeli da nabavimo delove za radio-prijemnik, koje su naši stručnjaci napravili (za brzo sklapanje i rasklapanje) pa su zarobljenici zaduženi za obezbeđenje vesti iz sveta, mogli da slušaju emisije Radio Londona, Glasa Amerike i druge i sastavljaju bilten vesti koji je deljen po svim barakama u logoru.

U Logoru D brzo smo organizovali kulturni život. Najbolji stručnjaci držali su predavanja iz svoje struke. Posebno su bila interesantna predavanja doktora Alberta Vajsa.

¹ Paketšajn — kupon za paket

Organizovano je i učenje jezika. Rabin Herman Helfgot držao je kurs Ivrita. Maks Vajs, Lav Zaharov i Ženja Kozinski držali su časove ruskog. Oto Gros – časove engleskog. Ivo Doran davao je časove italijanskog. Učio se i nemački, pošto je prepiska sa porodicama bila dozvoljena samo na nemačkom.

Osnovano je i pozorište u kojem je glavni organizator bio doktor Milan Goldšmit Zlatarić. Od Crvenog krsta dobijeni su neki muzički instrumenti, pa je formiran orkestar koji su vodili Rafajlo Blam i Minja Balog.

U avgustu 1944. godine, pošto su se saveznici već iskrcali u Francuskoj, prebačeni smo u logor Strazburg, u podzemna utvrđenja u sklopu Mažino linije. Tu smo ostali samo oko mesec dana, odakle smo vozom prebačeni na istok, pošto su se Amerikanci i Englezi približavali sa zapada. Posle putovanja od četiri dana stigli smo u OFLAG 65 Barkenbrige blizu Dancinga. Tu smo ostali do januara 1945. godine, kad je Crvena armija napredovala sa istoka i sa juga, preko Poljske. Pošto je slom Rajha bio očigledan, Nemci su nas pešice vratili na zapad do Štetina, a odatle vozom na zapad, na granicu prema Holandiji, u logor Aleksisdorf, koji je bio jedan od prvih koncentracionih logora u Nemačkoj. Kad smo mi stigli, logor je bio već duže vremena prazan. Tu smo ostali oko mesec i po dana, a potom vraćeni na istok. Polovinom aprila 1945. godine stigli smo do grada Nirnberga i, preko mosta, prešli na istočnu stranu. Nismo odmakli ni kilometar kad su Nemci digli most u vazduh, što je za nas bio znak da Englezi dolaze!

Brandajs u karikaturi druga iz zarobljeništva, 1941. godine

Nemci tada nisu mogli da nas dovedu do nekog naseljenog mesta. Naređeno je da spavamo u šumi. Bilo nam je jasno da su saveznici blizu, pa smo nas stotinak nastavili put dalje od pravca kojim je išla kolona, pod pravim uglom na dotadašnji smer kretanja. U zoru smo videli da se kolone nemačke vojske užurbano kreću ka severu. Naišli smo na nekoliko zarobljenih francuskih vojnika koji su radili kod nemačkih seljaka. Dali su nam hranu i omogućili da spavamo u njihovoj baraci a oni su se spremali za put kući jer je bilo jasno da je za njih put sada slobodan.

Već sutradan naišla je jedna engleska jedinica, tako da smo i mi bili slobodni i mogli da se krećemo u predelu između Linburga i Hamburga.

Ubrzo smo uspostavili vezu sa oficirima Jugoslovenske narodne armije koji su sa Ruskom armijom došli da organizuju povratak naših ratnih zarobljenika i interniraca u Jugoslaviju. Pošto u to vreme krajem maja i tokom juna 1945. godine nije postojala mogućnost putovanja željeznicom i kolima, morali smo da čekamo oko mesec dana dok nisu, umesto porušenih mostova, postavljeni pontonski i dok se nije okupio dovoljan broj povratnika, tako da smo tek krajem jula stigli na austrijsko-jugoslovensku granicu. Do Zagreba smo došli vozom. Tamo smo, u Jevrejskoj opštini, dobili obaveštenja o tome ko se do tada javio da je preživio. I ja i moj ujak Ivan Binder saznali smo da su nam porodice u Zemunu, dok je Hermanu Konu saopšteno da su mu roditelji stradali u Jasenovcu.

Nisu se svi drugovi vratili u Jugoslaviju. Oni koji su saznali da su im rodaci našli spas u nekim nekomunističkim zemljama, odmah su krenuli za njima, a neki u Palestinu.

Grupa od oko trista rezervnih oficira, koja se vratila u zemlju, mnogo je doprinela obnovi jevrejskog života u opštinama i Savezu jevrejskih opština Jugoslavije. Navešću samo one koji su, koliko se sećam, prihvatili rad u Savezu i njegovim ustanovama: David Alkalaj Dača, inž. Herman Ast, dr Nikola Balog, Ivan Brandajs, dr Andrija Gams, Naftali Bata Gedalja, dr Milan Goldšmit Zlatarić, dr Ladislav Laci Kadelburg, Aleksandar Levi, inž. Stevan Levi, Moša Mašijah, Ruben Rubenović, dr Emil Sarafić, inž. Ervin Šalamon, Drago Šilinger, Aleksandar Dov Štajner, Slavko Štern Zvezdić, Maks Vajs i dr Albert Vajs.

Kad smo se polovinom avgusta 1945. godine, u ranu zoru, našli na železničkoj stanici Zemun, Herman Kon, moj ujak Ivan Binder i ja, našli smo se u čudu jer nismo znali gde nam stanuju porodice, dok je

Herman Kon otišao u stan nekih poznanika. Od oko trista članova, koliko je Jevrejska opština u Zemunu brojala pre rata i okolnim mestima do Pazove, ostalo je svega tridesetak ljudi. Ostali su bili ili u partizanima ili u izbeglištvu. Postavio se problem smeštaja povratnika i obnove rada opštine. Ja sam se prihvatio dužnosti sekretara Jevrejske opštine. Kad su se, u decembru 1948 godine, moji roditelji, brat i sestra iselili u Izrael, dužnost predsednika Jevrejske opštine Zemun preuzeo je Aleksandar Frank a ja sam postao potpredsednik opštine i član Glavnog odbora, a kasnije i član Izvršnog odbora Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.